

## İmkân ve Zorunluluk Olarak Komünist Ütopya\*

Aydın Ördek, Ankara Üniversitesi SBF, e-posta: ordek@politics.ankara.edu.tr.

Liberalizmin dünya cenneti iddiasının kapitalizm karşıtları tarafından yaygın bir biçimde hafife alınıyor olması, kapitalizmin bir imkân olarak tüketilmesinin önündeki en büyük engel. Bu iddiaya, kapitalizmin bütün dünyayı sarmalayıp onu nefessiz bırakan bir çeşit *leviathan* olması hasebiyle bir imkân değil de bir zorunluluk olduğu düşüncesiyle karşı çıkanların dayanağı, söz konusu canavarın dünyayı ve sakinlerini soluksuz bırakarak kendi varoluş zeminini de ortadan kaldıracığı inancıdır. Bu nedenle en umutlularımız büyük bir sabırla kapitalizmin kaçınılmaz kıyametini bekliyor, o günden sonra herkese hakkının verileceğine ve belki artık hiç kimsenin hakikatten korkmayacağına inanıyor. Ne kadar dindarane ve ne kadar *güzel!* Bu inançla özünde libidinal serzenişlerle ekmeklerin bir an evvel bozulmasını, her geçen gün ve artarak bozulmasını ne de çok arzuluyoruz. Maruz kaldığımız her zorbalığın, her felaketin bizleri canlarımızdan bezdiren canavarın can çekişmeleri olduğuna inanmaya neden bu kadar meyyaliz? Sanki bahtlarımızın mimarından canavarın ömrüne senet almışız. Mürşitlerinin yüz seneden fazla zamandır ayakları üzerine sapasağlam diktikleri kapitalizm karşıtlarının senetlerle iş görmeyecekleri açık. Neylersiniz ki tutumlarını kapitalist tefecilerinkinden ayırt etmek zor. Gerçekten de kendilerine *iyi olana* düşman şer güçleri tarafından fırsat verilse, dünyanın sakinlerini *refahla* mutlu edecek kapitalistler de tarihin sonunu getirecek liberal dünya cennetini inşa edecekleri iddiasındalar. Kapitalist cennetin senetlerden, sözleşmelerden, tahvillerden bina edilmeye çalışıldığı ortada. Kapitalizm karşıtlarının kapitalizmin kıyamet gününe -bu arzularını tökezletecek denli- kâğıtlı hüccetli inanmaları ne tür bir zorunluluğun eseri? Bu soruya verilecek yanıtın, kapitalizm karşıtlarının kapitalist ütopyaı hafife almalarının, kapitalizmi bir imkân olarak kavramalarının önündeki engel olduğu iddiamı temellendireceğini öngörüyorum.

Öncelikle kapitalizmin çöküşüyle kapitalizmin sonlanmasını alabildiğine açık bir biçimde ayırt etmek gerekiyor. Önce ekmeklerin bozulacağına olan inançla kaçınılmaz kıyamet günü cinnetinin bütün önemli sorunları çözeceğini düşünenlere, ekmeklerin ilk kez bozulmadığını ne de bekledikleri günün insanlığın ilk kıyameti olduğunu söylemek gerekir. Kapitalizmin tarihi boyunca en az dört kez çöktüğü ve yeniden yapılandırıldığı biliniyor (1848, 1896, 1929, 1968). Bir sonraki çöküşünün bir başka yeniden yapılanma ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağı gördüğüm kadarıyla dikkatleri pek az celbeden bir mesele. Bunun nedeni, kapitalizm karşıtlarının her kapitalist çöküşü zorunlu olarak kapitalizmin sonu olarak telakki etmeleri. Kaldı ki Kuzey Avrupa ülkelerinde deneyimlenmekte olan refah kapitalizmlerinin yetkinleştirilmiş modellerinin Ördek A (2012). İmkân ve Zorunluluk Olarak Komünist Ütopya. 147  
*Mülkiye Dergisi* 36(4), 147-153.

yeniden inşanın muhtemel biçimleri olarak belirmemesi için hiçbir gerekçe yoktur. Kapitalizm hakikaten de kapitalizm karşıtlarının isabetli bir biçimde belirlediği gibi iradeleri, dolayısıyla tercihleri aşan bir yapılar bütünü olarak gerçekleşmekte; bu bakımdan kapitalizmin tarihi bir zorunluluk olarak kavranabilmekte, çöküşü öngörülebilmekte. Anlaşılmaz olanı kapitalizmin çöküşünün her seferinde kapitalizm karşıtları tarafından kapitalizmin sonu olarak kavranması. Çoğunluğu sosyalistler ve komünistler olmak üzere kapitalizm karşıtlarının söz konusu çöküşleri yeniden inşa imkânları olarak değil de zorunlu sosyalist yahut komünist devrimlerin nedenleri olarak görmeleri, sonunda bu toplum tahayyüllerinin birer ütopya olarak değerlerini, geçerliliklerini yitirmeleri ile sonuçlanmıştır. Birer siyasal proje olarak sosyalist/komünist idare denemelerinin başarısız olmalarının, birer toplum tahayyülü olarak bu ütopyaların kitleler nezdinde anlamsızlaşmasında daha etkili oldukları açık. Ancak sorun, denemelerin başarısızlığı sorunu değil. Farz-ı muhal, mevcut burjuva demokrasilerinin totalitarizmlere dönüşmelerinin imkânsız olduğu iddia edilebilir mi? Benzer biçimde monarşilerin yıkılıp yerlerine yenilerinin kurulması istisnai değildir. Doğal olarak kapitalizmlerin çöküp yerlerine yenilerinin inşa edilmemeleri için güçlü gerekçelere ihtiyaç var; ancak kapitalizm karşıtlarının bu gerekçelere sahip olduklarını söylemek zor.

Kapitalizm karşıtları, kıyamet ya da karar gününü arzuladıkları kadar, bunlar üzerine tefekkür ediyor da olsalardı, kapitalist yeniden inşanın ne sebeple gerçekleşmemesi gerektiğine dair güçlü gerekçelere de sahip olacaklardı. Bunun nedeni, daha önce de ifade ettiğim üzere, ütopyalarının meşruiyetini dayandırdıkları tarihsel zorunluluk nosyonunun onları liberal hegemonyanın kendiliğindencilik düsturuna mahkûm etmesidir: Kapitalizmin çöküşü zorunlu olduğundan yeni toplum, söz konusu zorun bir gereği olarak kendiliğinden şekillenecektir. İşte komünist ütopyanın sonu! Doğru ifadesi kapitalizm karşıtı ütopya olacak. Çünkü kendiliğindenciliğin ütopyayı olanaksızlaştırmasını tamamlar nitelikte, kapitalizm karşıtlarının kapitalizm sonrası topluma ilişkin önerileri, kapitalizmi, yol açtığı tahribat, dolayısıyla sonuçları itibarıyla reddetmenin ötesine nadiren geçmektedir. Bu nedenle kapitalizm karşıtlarının kapitalizm sonrası toplum tahayyülünü komünist bir ütopya yerine bir kapitalizm reddiyesi olarak kabul etmek gerektiği düşüncesindeyim.

Bir kapitalizm reddiyesi olarak komünizmin kapitalizmden nasıl pay aldığına insanlık XX. yüzyılda tanık oldu; bu, kaçınılmazdı. Kapitalizmin doğal seyriyle yarattığı çöküşün kitleleri zorunlu olarak sınıfsız, sömürsüz, sınırsız bir dünyaya ikna etmeyebileceği görüldü. Bununla birlikte, kapitalizm karşıtlarının kapitalizm reddiyelerinin meşruiyetinin temin edicisi olan zorunluluklar alanını terk edemeyecekleri de açık. Bu durum, XXI. yüzyıla girerken kapitalizm karşıtı

siyasetin temel açmazı olarak belirlemiştir. Çevre ve nüfus hareketleri sorunlarının Dünya'nın ve toplumların sonunu getireceğine olan inanç, kapitalizm karşıtlarının bu dönemdeki yeni zorunluluk dayanağı olmuştur: Bu kez hem de önlenemez biçimde hakiki bir kıyametimiz olacağı benziyor. Ya kapitalizm bu kez de başaramazsa ve en zayıflar her zaman olduğu gibi en alttakiler ve onların haklarının savunucuları –ironik- biraz daha üsttekiler olursa... Sanki kapitalist yok edişin en fazla zarara uğratacakları kapitalistler; yoksa öyle mi? Sanmam. Öyle görünüyor ki bu denli kesinlik arzulayan kapitalizm karşıtlarının, bu vaziyetle yapacakları en iyi şey olasılık hesabı öğrenmek. Oysa meseleye başka bir taraftan bakıp buna göre davranmak da mümkün.

Öncelikle kapitalizmin sadece mevcut durumda tercih edilmiş bir imkân olduğu –böylelikle muarız hafife alma imkânı ortadan kaldırılmış olur- yol boyunca akılda tutulmalı; söz konusu tercihin nasıl yapılan(dırıl)dığı meselesi bir yana. Böylelikle varılan her konak yerinde bir başkasının da mümkün olduğu orasının imkânları tüketilmeden bilinmiş olur. Yolu korkusuz yürümenin, yürüyenin kendi yolunu çizmesinin teminatı, yolun yürüyenin ömrünce uzun olduğunu bilmekten geçer. Ancak kapitalizm bize ölümsüzlük ve olanakları tüketilemeyecek dünyalar vaat ediyor. Güya inanmıyoruz. Ölümsüzlük vaat eden yeryüzü cennetine inancımız olmasa kapitalist zorbalık, bu kadar kolay zarurete dönüşmezdi. Bu, elbette kapitalizmin iradelere aşkın bir yapılar bütünü olduğunu inkâr etmek değil. Fakat imkânlar zaruretlerde köklenir. Bu bakımdan komünist bir ütopyayı idrak edecek komünist insan zarureti imkâna dönüştürmek zorundadır. Bunun yegâne yolu, kişinin bizzat yaşamını bir imkân olarak kavramasıdır. Dolayısıyla komünist ütopya tahayyülü bir zorunluluk olarak komünist insanın tahayyülü ile mümkündür.

'An' insanın ömrünce varmak zorunda olduğu varoluşundan başka ne ki! Bu yüzden gelecekte köklenmeyen hiçbir davranışımız olamaz, fakat çoğu bize apaçık tercihlerimizin eseri olarak görünmediğinden onların geçmişlerimizden kaynaklandığını düşünüyoruz. Bu durum, *gündelik olan* kavramıyla çerçevelediğimiz deneyimlerin kültür ve doğa tarafından yapılandırılan tercihler olmaları nedeniyledir. Böyle olunca gündelik deneyimlerin gelecek tahayyüllerimiz tarafından belirlenme asli karakteri göze görünmez oluveriyor; dolayısıyla hakikaten de söz konusu tercihleri belirleyen adetlerin, göreneklerin, alışkanlıkların belirli gelecek tahayyüllerine dayanmadığı düşüncesine kapılıyoruz. Geleceğe ve asla deneyimleyemediğimiz şimdiki (gelecek üzerindeki tasarrufumuz *neredeysse* yitmişse şimdiki zamanı deneyimliyoruz demektir; söz konusu tasarrufun tümüyle yitirilmesi 'an'ı geçmiş kılar) ilişkin tercihlerimize kılavuzluk etmeseler tarihlerin hiçbir önemi olmazdı; gelecek tasavvurları, tarihleri karakterize eder, onlara ruhlarını bahşeder.

İnsanın geçmişinin yapılandığı geleceğinde köklenen eylemi zorunlu olanlar arasından seçim yapmakla belirlenir. Zorunlu olanlar arasından yapılan seçimler bütünü olarak irade, özgürleşme sorununun zeminidir. İrade, özgürleşme sorunu için gerekli koşuldur, fakat yeterli olanı değildir. Özgürleşme sorununun asıl müsebbibi iradelerin çokluğunun neden olduğu üstesinden gelinebilir zorunluluklardır. Bununla birlikte, seçim yapabilen iradeler çokluğu, özgürleşmenin sadece biçimsel nedenidir. Özgürleşmenin içeriği iradelerin bir araya geliş, ilişkilene biçimleri tarafından belirlenir. İnsan özgürleşmesi esas alındığında söz konusu ilişkilene bütünlüğü insanlık tarihini yapılandırır.

Seçim kabiliyeti ve bu kabiliyete sahip varlıkların çokluğu manasında irade, canlılık tarafından öncelenir. Bu nedenle bütün insan varlığını koşullayan canlılık özgürleşmenin de temel belirleyeni olarak kavranmalıdır. Ancak insanın canlılık zemininde anlamlandırılması, onu canlılıktan ibaret görmek anlamına gelmez; en yetkin zorbalıklar bu bakış açısından tüer.

İnsan varlığının canlı tekil bedenlerin dışına taşması, bedenler çokluğunun var ettiği hafıza tarafından olanaklı kılınır: Tekil beden için zihin, bedenler çokluğu için kültürdür hafıza. Anlamlandırma yetimiz de muhafaza etme eylemimizde temellenir. Varlığı kendinden menkul bir kültür kavramına dayandırılan insan kavramsallaştırmaları, bir yandan insanın sık sık baş edilemez sorunlarla karşı karşıya kalmasına, bir yandan da yenilerine neden olarak ya da derinleştirerek bu sorunların olanaklı çözüm ufuklarının ele geçirilemez hale gelmesine neden olmaktadır. İnsanın başına açtığı işler her seferinde hem de giderek dünyasını başına yıkacak denli canını tehlikeye düşürmesine neden olmaktadır. Oysa soluk, nefes, espri insan ve dünyasının, dolayısıyla olanaklı bütün dünyaların kategorik koşuludur.

Kimlerin soluğu? Kimler nefes alıp vermeyi daha fazla hak ediyor? Bu sorunun sorulabildiği dünyalarda yaşadık, yaşıyoruz, imkânsız hale getirmemiz gerekenler de bu tür dünyalar. İnsan canlı bir varlık olmayı sürdürdüğü sürece, canlılığın kültürün odağına alınmasıyla tesis edilen bir insan anlayışı, insan bedenlerin ve tabiatın harap olmamasını temin edebilir, ancak bir irade olarak gerçekleşmenin engellenmesi manasında kulluğu da sürekli kılabilir. Çözüm aranması gereken sorun şudur o halde: Eylemlerimizin taşıyıcıları olan bedenlerimize hanel getirmeden dilediğimiz gibi eyleyebilir miyiz? Tek başımıza kendimizi yeniden üretebilseydik, bedenlerimiz, nefeslerimiz sürekli olur, dilediğimiz gibi de yaşadık. Fakat kendi kendine yetemeyen insan, bir iradeler çokluğu içinde var olur. Ahlak, bu iradeler çokluğunun sabitelerle uyuşturulmasıdır. İradeler çokluğunun varoluşuna hanel getirmeyecek her şey iyi olarak kodlanırken, varoluşa hanel getirecekler kötü olarak kodlanmaktadır.

İradeler çokluğunun sürekli kılınmasının gereği sorgulanmaya başlandığında, bir bakıma “iyi ve kötünün ötesine” geçilmiştir. İradeler çokluğunun ancak bir arada olmak zorunda olan iradelerin ekseriyetinin varlığını sürdürebilir kılan bir denge sayesinde mümkün olması nedeniyle, iradeler çokluğunu sürekli kılacak dengenin peşinde koşulmaktadır. İnsanlık tarihi XXI. yüzyıla kadar insanın insana kulluğu anlamına gelecek bu tür dengelere, ahlaki kodlara tanıklık etmiştir. İnsanın insana kulluğunun söz konusu dengeler için bir zorunluluk olduğu gösterilebilirse, bütün insanlık tarihi meşruiyet kazanacaktır. Fakat her kulluk pratiğinin, her dengenin yenileri tarafından mukadder bir biçimde gayrimeşru ilan edilmesi kulluğun zorunluluk olmadığını göstermektedir. Nedir zorunlu olan? İradeler çokluğunu kesin bir biçimde sürekli kılacak *herkesin* canlılığı nasıl temin edilecektir?

Egemenlik ve iktidar pratiklerine neden olan güç ittifaklarının var ettiği kulluk yaratan dengelerin, kodların sürekli kıldığı canlılık kısmidir. Egemenlik (kulluk) canlılığa daima galip gelmiştir; egemenliği olanaklı kılacak kadar izin verilmiştir canlılığa. İnsanlık tarihini vahşet, kıyıcılık karakterize etmiş; kulluk genişleyen ölçekte yıkım ve vahşetle sürekli kılınmak zorunda kalınmıştır.

İradeler çokluğunu kesin bir biçimde sürekli kılacak *herkesin* canlılığı ancak ve ancak kulluğun ortadan kaldırılması amaçlandığında mümkün hale gelir: *Herkesin* canlılığını amaçlayan bir özgürlük talebi. Bu kez canlılığı odağa alan bir özgürleşme kavramının ayırt edilmesi gerekmektedir: Kimsenin canına hanel getirmemek gayretiyle nasıl özgür olunabilir? İradeler çokluğunun nasıl yapılaştığı, toplumun kurucu ilkesinin ne olduğu, bir başka deyişle insanın, yani tarihin mahiyetinin ne olduğu, bu sorulara verilecek yanıtlar ardına düştüğümüz özgürlük anlayışını belirleyecektir. Başka bir ifadeyle iradeler çokluğunun yapılaşma biçimi hangi zorunlulukların eseridir?

Tümü toplumsal yeniden üretim mekanizması ifadesiyle kavramsallaştırılabilecek etkenler bütünü: Geçim (iktisat), ahlak (siyaset, hukuk) ve aşkınlık anlayışı (din, bilim, sanat). Mesele bu etkenlerin birbirlerine önceliği meselesidir: Toplumsal yeniden üretim mekanizması, temelde bu etkenlerin hangisi tarafından belirlenmektedir? Soru bu seviyede yanıtlanmaya çalışılmış ve her seferinde tüketici ve çözümsüzlük üreten nafiler kavgalara tutuşulmuştur. Oysa bu üç etkenin, kimsenin canına hanel getirilmeden kulluğun nasıl ortadan kaldırılacağı sorununun ışığında, toplumsal yeniden üretim mekanizmasının tamamlayıcı unsurları olarak anlamlandırılması mümkündür. Yine de bu etkenlerden hangisinin nihai olarak belirleyici olacağı sorulabilir. Hangi nihayet? İnsanları daha adil, daha vicdanlı olmaya mecbur edecek zorunlu olan ne ise nihayet de odur. Fakat toplumların yaşadıkları iktisadi (krizler, kıtlıklar), siyasi (savaşlar, katliamlar) ve kültürel (paradigmaların çöküşü) kıyametlerin insanları

daha adil, daha vicdanlı kılmadığı ortadadır. Yani *nihai tahlilden* yarar ummak akılcı değildir. Bu hakikatin eşiğinde, toplumsal yeniden üretim mekanizmaları var oldukça geçim, ahlak ve aşkınlık anlayışları üçlünün cana halel getirmeden kulluğu aşma sürekli gayretiyle anlamlandırılması vazifesinin ifası belirlemektedir. Söz konusu anlamlandırma vazifesi, her tarihsel-toplumsal an için geçerli olacağından bir menzil olmayıp bir ufuktur, bu yüzden bir ütopyadır, her bir canın özgürlüğü amacı ise onu komünist kılar. Bu bakımdan komünist ütopya, insanı, onun korku ve ümit arasındaki biteviye salınımıyla karakterize olan zindanından özgürleştirme vazifesi, gayretidir. Dolayısıyla komünist toplum tasavvurlarını ancak komünist ütopyanın belirli momentleri kabul edebiliriz, birer tasavvur olarak ütopya olmaları olanaklı değildir.

Komünist ütopya, bir vazifenin ifası olduğundan bir akışı, sürekli bir eylemde bulunma halini imler. Komünist insan, ütopyanın faili olarak ortaya çıkar: İnsan kardeşlerin canlarına halel getirmeden özgürlük talep edişin türlü imkânlarının ardına düşmeyi tercih etmiş olan. Bir zorunluluk, fakat tercihi tarafından esir alınmış değil. Tek tutsaklığı, kısıcılıktan uzak özgürleşme gayreti. Sürekli varmak zorunda olduğu 'an' gelecekte köklendiği için özgürlüğe yazgılıdır komünist insan; özgürlük nefesle olanaklı olduğundan, bütünün bilgisi olarak hakikati tercihlerine kılavuz etmek zorundadır. Doğal olarak komünist ütopya, bütününü teşkil eden her bireyin kendini aynı zamanda bütünün aklı görebileceği bir toplumsal düzen arzusudur. Bu nedenle henüz hiçbir şeyin karara bağlanmadığı, doğal olarak da asla bağlanamayacağı bir sürekli seçim toplumdur arzu edilen.

Komünist ütopya kategorik insan eylemlerindedir: Kıyıcı olmayan özgürleşme talebi ile hakikatli insan eylemi arzusu kültürün bağrına insanlık tarihinin başından beri ekilidir. Her toplumsal yeniden üretim mekanizmasının farklı evrelerinde bu tür eylemin yüklenicileri olmuştur. Neredeyse her toplumun kurucu ilkesinin insanın insana kulluğu ve vahşet tarafından karakterize edilmesi, komünist ütopyanın yaygın ve derin bir geleneğe tekabül etmesine neden olmuştur. Eyleme kılavuz kılınan bütünün bilgisi olarak hakikat bu geleneğin meşru kaideleri üzerinde yükseltilmek zorundadır, bir başka deyişle komünist ütopyanın olanaklılık koşulu olarak hakikatin bir tarihi olmak zorundadır. Bu tarih bizzat kulluk ve vahşeti ifşa edip ortadan kaldırma mücadelesi vermiş gönüllülerin deneyimlerine karşılık gelir. Yani komünist ütopya özgürleştirme saikiyle hakikatin yetkinleştirilmesi asli karakterine de sahiptir.

Komünist ütopyanın faili olarak komünist insan, pahası tâbiyet ve zulüm olan tarihin emniyetli yasalarını, emniyetsiz, zorunlular arasından sürekli seçimi gerektiren ve hakikatin bitimsiz yetkinleştirilmesine çıkan bir imkânlar uzayına yeğler. Çünkü tâbiyet ve zulmün ortadan kaldırılmasının en emin yolunun bu

olduğu iddiasındadır. Bu nedenle her 'an' emniyetli tarih yasalarının kendine bahsedeceği keyfilikten uzak yaşamak zorunda kalır.

XX. yüzyılda birçok açıdan tercih edilemez ve hatırlanmak istenmeyecek bir insanlık durumu deneyimlenmiştir. Bu yüzyılın komünist ütopyası, yani komünist insanı özgürleşme talebinin canlılığa baskın gelmesi nedeniyle akamete uğramıştır; kulluğun ortadan kaldırılması adına kapitalist vahşetle rekabete girilmiş, kimi kez zulmette kapitalist vahşetin önüne geçilmiştir. Dünya çapındaki iki kutuplu yeniden üretim mekanizmasında baş gösteren dönüşümün yarattığı imkânlar uzayı komünist ütopyanın, komünist insanın kitlesel düzeyde hayat bulmasının koşullarını da yaratmıştır. Yeni yüzyılın komünist ütopyasının şafağı sökmüştür.

XXI. yüzyılın komünist insanın ilk ödevi komünist ütopyanın canlılık ve özgürleşmeyi esas alan bir analitiğini yapmaktır. Bu, hiç kuşkusuz, insanlık tarihine yayılan komünist deneyimin, yeni yüzyılın ütopyasına kılavuz kılınacak biçimde kavramsallaştırılması olacaktır. XXI. yüzyıl başında yeni bir çöküş evresi ile karşı karşıya olduğu konusunda hemfikir olunan kapitalist vahşetin çöküşünün iktisadi (iktisadi buhran), siyasi (savaşlar) ve kültürel (işlevsizleşen bilim, kâr dürtüsüyle kasten akamete uğratılan teknoloji) veçhelerine bağlılık ütopyanın ufkunu kapitalizm karşıtlığı ile sınırlandırma tehlikesini barındırmaktadır. Bu nedenle canlılık ve özgürleşme talebinin imkân yaratıcı pozitif kapasitelerinin kullanılması ütopya inşasının önceliği olmalıdır. Ütopya inşa edecek imkân yaratıcı pozitif kapasitenin kapitalizmin güya başarısı olan, ancak temelde imtiyazları, yani kulluğu pekiştiren atılımlarını özgürleştirici bir karakterde yeniden anlamlandırmak üzere kullanılması gerekmektedir. Bütün bunlar yeni bir hakikatler manzumesinin talibi olmaktır. Yeni yüzyılın hakikatler manzumesinin hangi karakterde olacağı, yani hakikat anlayışı ütopyanın serencamını da belirleyecektir.

Canlılık ve özgürleşme kıstasları XXI. yüzyılın komünist ütopyasının her türlü matlığı, şeffaf olmama halini dışlamasını gerektirmektedir. Bu bakımdan yeni yüzyılın komünist ütopyasında kapitalist vahşetin kurumlarını karakterize eden gizliliğe, illegalliğe yer yoktur. Toplumsal yeniden üretim mekanizmalarının kurucu unsurlarının gündelik yaşam olarak yapılaşan insan eyleminde hayat buldukları bilinciyle, komünist insan kavgayı gündelik yaşamın sıradanlığını aşındırmak üzere kuracaktır. Zira komünist hakikatin tarihiyle sabit ki dışarısı yok, mesele kapitalist vahşete elden geldiğince ortak olmamak.

### Sonnotlar

\* Değerli katkıları için Nilgün Erdem'e, Şennur Özdemir'e, Demet Sayınta'ya ve Murat Sevinç'e teşekkür ederim.

Ördek A (2012). İmkân ve Zorunluluk Olarak Komünist Ütopya. *Mülkiye Dergisi* 36(4), 147-153.